

Pilot Introductie Stresstesten

Eindevaluatie

Albert Elshof, ORG-ID
Matthijs van den Brink, Hydrologic

Maart 2016

Achtergrond

Ter ondersteuning van de Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie is de *Handreiking voor de uitvoering van een Stresstest Klimaatbestendigheid* opgesteld. Deze handreiking maakt onderdeel uit van het Kennisportaal Ruimtelijke Adaptatie. Doel van deze handreiking stresstest, het kennisportaal in het algemeen en het bijbehorende stimuleringsprogramma is het bieden van praktische hulp aan partijen, publiek en privaat, die aan de slag willen met ruimtelijke adaptatie.

In het voorjaar van 2015, een half jaar na de Deltabeslissing, bleek uit vragen aan het stimuleringsprogramma, dat veel partijen graag het onderwerp willen oppakken, maar dat voor hen het bepalen van de opgave en de bijbehorende mogelijke maatregelen een nieuwe tak van sport is. Om de gemeenten en andere bij 'klimaatadaptatie' betrokken partijen op weg te helpen, heeft het Stimuleringsprogramma Ruimtelijke Adaptatie aan 10 gemeenten/coalities een 'stresstest light' aangeboden. Dit betekent dat er niet een volledige stresstest wordt uitgevoerd, maar dat inzicht wordt gegeven in de opgave die op de partijen afkomt en een advies voor vervolgstappen.

De adviesbureaus ORG-ID en HydroLogic hebben deze pilot uitgevoerd in de periode juli-december 2015. Deze notitie geeft de weerslag van de ervaring die met het uitvoeren van de tien stresstesten light is opgedaan. Het doel van deze evaluatie is de leerpunten vast te leggen, die bijdragen aan vervolgprojecten in het kader van ruimtelijke adaptatie.

Geselecteerde cases

In totaal 26 gemeenten en/of samenwerkingsverbanden hebben gereageerd op de oproep van het stimuleringsprogramma voor aanmelding voor de stresstest-light. Uit deze 26 aanmeldingen zijn via loting de volgende gemeenten/coalities geselecteerd:

AgriFood Capital (AFC)

AgriFood Capital is het samenwerkingsverband van ondernemers, overheden en onderwijsinstellingen in de agrifood sector in de regio Noordoost-Brabant. Binnen

AgriFood Capital werken partijen samen aan innovatieve oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken rondom duurzaamheid, voeding en gezondheid.

Regio Noordoost Brabant is een samenwerkingsverband van 19 gemeenten en 2 waterschappen. De Regio is partner in de stichting AgriFood Capital. Het dagelijks bestuur van de regio bestaat uit 2 burgemeesters en 3 voorzitters van de inhoudelijke portefeuillehoudersoverleggen, waaronder het portefeuillehoudersoverleg duurzame leefomgeving. Onderdeel van dit portefeuillehoudersoverleg is het programma Groen Blauw. Het programma werkt de komende jaren toe naar concrete, integrale gebiedsprogramma's (inclusief financierings- en realisatiestrategie) met bijbehorende projecten.

De stresstest is uitgevoerd binnen het programma Groen Blauw.

Arnhem

In het rapport "Op weg naar een klimaat actieve regio" zijn knelpunten en kansen met betrekking tot klimaatverandering in beeld gebracht voor het stedelijk gebied van Arnhem-Noord, Zutphen en Lochem. Vanuit deze knelpunten en kansen zijn de urgentste en meest kansrijke gebieden in beeld gebracht om invulling te geven aan de klimaatactieve stad. De gemeente heeft daarnaast specifiek beleid met betrekking tot stadsklimaat (verminderen hitteplekken en specifieke aandacht voor kwetsbare groepen in de samenleving) en aanpak wateroverlast bij extreme regenval.

Gemeentelijk beleid is om het operationeel beleid, waaronder klimaat, en uitvoering op wijkniveau te organiseren en beleggen. De gemeente wil de aanpak van het klimaatbeleid agenderen in de wijkplannen. Daarbij geeft de gemeente aan de aanpak niet alleen technisch van aard is, het betekent ook communicatie en ruimtelijke oplossingen (bijv. anders bestemmen).

De stresstest heeft zich toegespitst op 2 woonwijken: één in Arnhem-noord en één in Arnhem-zuid.

Nieuwegein

In het coalitieakkoord 2014 - 2018 "De toekomst vormen we samen" geeft de gemeente aan dat Nieuwegein in 2040 klimaatneutraal wil zijn. Het coalitieakkoord straalt de ambitie uit op een duurzame ontwikkeling van de leefomgeving met een grote betrokkenheid van de inwoners en bedrijfsleven. De inhoudelijke doelen en uitvoeringsstrategie van de Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie sluiten goed aan bij deze ambitie.

Regio IJmond

In de regio IJmond (gemeenten Heemskerk, Beverwijk en Uitgeest) staat ruimtelijke adaptatie in verband met de klimaatverandering al geruime tijd op de bestuurlijke agenda. In het regionaal waterplan Beverwijk, Heemskerk en Uitgeest (2007-2017) wordt rekening gehouden met de gevolgen van de klimaatverandering. De stresstest licht heeft tot doel om het ruimtelijke aspect van klimaatadaptatie nog sterker over het voetlicht te brengen. Het gaat immers om meer dan alleen wateroverlast, het watersysteem en de riolering. Aspecten als droogte en hittestress zijn daarbij ook nog steeds onderbelicht.

Oirschot

In het coalitieakkoord "Mensen voorop in ons Monument in 't Groen" staan klimaatverandering en ruimtelijke adaptatie niet genoemd. Wat het coalitieakkoord wel uitstraalt is de ambitie op een duurzame ontwikkeling van de leefomgeving met een grote betrokkenheid van de inwoners en bedrijfsleven. De inhoudelijke doelen en uitvoeringsstrategie van de Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie sluiten goed aan bij deze ambitie.

Oisterwijk

In het coalitieakkoord "Met elkaar, voor elkaar!" staan klimaatverandering en ruimtelijke adaptatie niet genoemd. Wat het coalitieakkoord wel uitstraalt is de ambitie op een duurzame ontwikkeling van de leefomgeving met een grote betrokkenheid van de inwoners en bedrijfsleven. De inhoudelijke doelen en uitvoeringsstrategie van de Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie sluiten goed aan bij deze ambitie.

Texel

Na selectie is met Texel gesproken, zoals ook met de andere geselecteerde gemeenten/coalities, over verdere invulling van de stresstest. Het algemene doel van de stresstest light is, is daarbij startpunt: bewustwording bij partijen over klimaatontwikkeling en het in beeld brengen van knelpunten in watersysteem in de breedste zin. De stresstest light is daar een eerste aanzet voor. Gewerkt wordt volgens "Weten-Willen-Werken".

Het weten en het willen is bij Texel al in grote mate doorlopen via diverse studies en workshops. Op het moment dat een stresstest aan de orde was, was Texel met een groot aantal andere partijen een Watervisie aan het opstellen. Alle belangrijke thema's waren al uitgewerkt.

Dit heeft geleid tot de conclusie van de gemeente Texel en het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier, dat de stresstest-light voor Texel geen meerwaarde biedt. Misverstand tussen de Provincie Noord-Holland en HHNK heeft geleid tot een aanvraag. Er was onvoldoende inzicht bij de direct betrokkenen of er een noodzaak was en er was onvoldoende overleg met gemeente Texel geweest. De aanvraag voor een stresstest is derhalve ingetrokken.

In overleg met de opdrachtgever is besloten geen stresstest uit te voeren. De ervaring van ons eerste contact met Texel (stap 1 van de uitvoering van de stresstest light) hebben we betrokken bij deze evalueatie.

Noordoostpolder (NOP)

Het klimaatbestendig maken van het gebied past goed in een integrale gebiedsaanpak, waarbij klimaatadaptatieve maatregelen gekoppeld worden aan de Gebiedsopgaven voor Emmeloord en het Stads-DNA. Dit sluit goed aan Arnhem bij de bredere benadering en het participatieproces bij de gestarte gebiedsopgaven/-ontwikkelingen.

Voorne-Putten

Het idee van een gezamenlijke stresstest voor Voorne-Putten is voor het eerst in juli 2014 besproken in het Portefeuillehoudersoverleg RO-Duurzaamheid. Dit is één van de reguliere wethoudersoverleggen in het Samenwerkingsverband Voorne-Putten. De Pilot Stresstest-Light van het Stimuleringsprogramma Ruimtelijke Adaptatie creëerde het juiste momentum om hiermee ook daadwerkelijk aan de slag te gaan. Het waterschap Hollandse Delta heeft zich actief bij deze stresstest aangesloten. Zowel op bestuurlijk als ambtelijk niveau heeft het waterschap deelgenomen aan (de voorbereidingen van) het klimaatatelier en de evaluatie.

Platform Water Vallei en Eem (PWVE)

Platform Water Vallei en Eem is een bestuurlijk en ambtelijk samenwerkingsverband op het gebied van waterbeheer tussen Waterschap Vallei en Veluwe en de gemeenten Amersfoort, Baarn, Barneveld, Bunschoten, Ede, Eemnes, Leusden, Nijkerk, Renkum, Renswoude, Rhenen, Scherpenzeel, Soest, Veenendaal, Wageningen en Woudenberg.

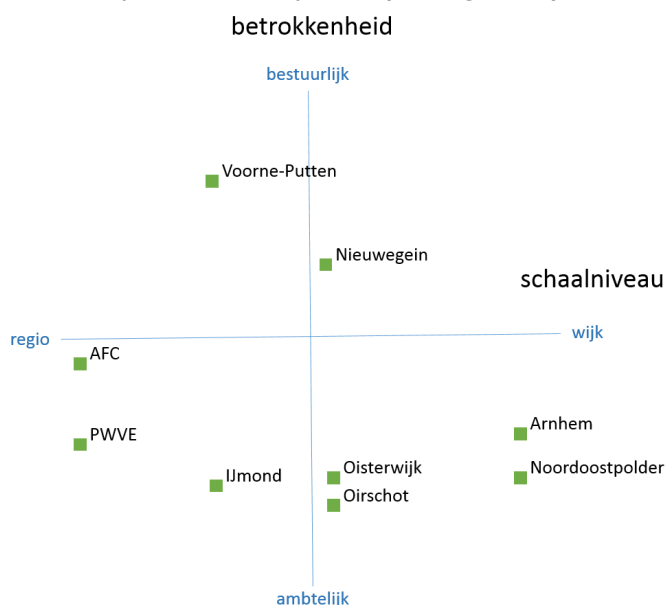
Platform Water Vallei en Eem is ontstaan vanuit de behoefte om meer samenhang te krijgen in de Wateragenda, de wateropgaven waar gemeenten, waterschappen en andere

betrokken overheden voor staan. Deze opgaven zijn verbonden met (landelijke) tijdgebonden afspraken om het waterbeheer in 2020 op orde te hebben.

Per 1 september 2015 is het Platform gestart met een nieuw, gezamenlijk project: Klimaatverandering. Door de klimaatverandering staan we voor nieuwe, grote uitdagingen. Iedere gemeente en elk waterschap zal hier mee aan de slag moeten. Het Platform slaat daarom de handen ineen en de zestien gemeenten en waterschap Vallei en Veluwe gaan gezamenlijk met deze problematiek aan de slag.

Schaalniveau versus betrokkenheid

Voor alle deelnemers was het vertrekpunt voor de stresstest licht verschillend. De belangrijkste verschillen betreffen het schaalniveau (regio – gemeente – kern – wijk) en de mate waarin er bestuurlijke betrokkenheid was bij het klimaatatelier zelf of het onderwerp klimaatadaptatie (zie Figuur 1).

Figuur 1 Indeling van de deelnemers naar schaalniveau van de analyse en de mate van bestuurlijke betrokkenheid bij het klimaatatelier zelf of het onderwerp klimaatadaptatie.

Lessons learned

Verwachtingen en doel

De aanvragers willen met de stresstest de betrokkenheid van met name de interne organisatie bij klimaatadaptatie vergroten. Centraal staat dat klimaatadaptatie niet een eigen beleidsspoor moet gaan volgen, klimaatadaptatie moet worden geïntegreerd in diverse beleidsthema's, uitvoeringsprogramma's e.d. Met de stresstest wil men, via het zichtbaar maken van de inhoudelijke relaties tussen klimaat effecten en maatschappelijke thema's, deze bewustwording realiseren.

De focus lag hierbij voor een aantal stresstesten op het ambtelijke niveau, bij andere was juist de bestuurlijke agendering van belang of een combinatie van beide. De ambtelijke focus kent twee argumenten: men wil zich eerst ambtelijk oriënteren 'wat is er feitelijk aan de hand', voordat het op bestuurlijke niveau voorgelegd wordt of het staat al op de bestuurlijke agenda en de stresstest is een stap in de uitwerking.

Leerpunt 1

Focus voor de stresstest licht is

- Of: creëren bewustwording ambtelijke organisatie
- Of: agendering op bestuurlijk niveau

De verwachtingen lopen parallel aan de fase. Casussen, die meer in de oriëntatiefase zitten, verwachten van een stresstest (light of niet) het ultieme antwoord. Terwijl de casussen, die al met een proces gestart zijn, de stresstest gebruiken als bouwsteen in het proces.

Leerpunt 2

Maak verwachtingen vooraf expliciet. Wat gaat de gemeente doen met het eindresultaat van de stresstest? In welk proces is de stresstest ingebed?

Klimaatatelier

Een aantal stresstesten heeft betrekking op het regionale schaalniveau, een aantal het lokale schaalniveau tot aan wijkniveau. Dit heeft significante invloed op de (ruimtelijke) informatie, die je kunt presenteren, delen en bediscussiëren in een klimaatatelier. Een discussie over een lokaal knelpunt past niet op regionaal schaalniveau, tenzij het 'veralgemeniseerd' kan worden. Daarmee doet het op dat moment geen recht aan het specifieke knelpunt, wat kan leiden tot frustratie.

Leerpunt 3

Het schaalniveau van de analyse bepaalt het abstractieniveau van de oplossingsrichting.

De voorbereiding van het klimaatatelier is bepalend voor het wel/niet slagen ervan. Binnen welke context vindt het klimaatatelier plaats, wat zijn de doelen en welke resultaten zijn te verwachten en hoe ziet het vervolg eruit. Daarnaast uiteraard de meer praktische afspraken.

Opvallend is dat de deelnemers aan het klimaatatelier bijna allemaal werkzaam zijn binnen de (semi-)overheid. Bij de meeste stresstesten is hier bewust voor gekozen. Bij een aantal is de animo van derden beperkt gebleken om mee te willen doen. Er is niet geïnventariseerd waarom deze externe partijen niet op de uitnodiging zijn ingegaan. Het betrekken van derden bij de discussie en uitvoering wordt door de deelnemende partijen wel als belangrijk en zinvol onderkend.

In een aantal klimaatateliers en bij de evaluatie hebben bestuurders deelgenomen. Dit geeft een andere dynamiek aan de discussies. Er wordt strategischer gedacht: hoe willen we en gaan we hiermee verder? Daarop wordt een voorschot genomen.

Het klimaatatelier als werkvorm werkt goed. Vooral als het onderdeel is en past binnen een lopend proces. Als zelfstandige, eenmalige activiteit blijft het beperkt tot een korte oprisping en gaat men vervolgens veelal over tot de orde van de dag.

Leerpunt 4

Een klimaatatelier helpt om de discussie over klimaatopgaven bespreekbaar te maken. Wel moet een klimaatatelier in de context van een project of proces worden geplaatst om de aandacht de thematiek vast te houden. Of bestuurlijke deelname aan het klimaatatelier gewenst is, hangt van de fase van het proces af. Is het klimaatatelier vooral bedoeld voor agendering/bewustwording, dan geeft bestuurlijke deelname meer kans op vervolgstappen en een structurele borging. Is er al bestuurlijke commitment en dient het atelier vooral om vervolgstappen, procesmatig en/of inhoudelijk, richting te geven, ligt bestuurlijke deelname minder voor de hand.

De klimaat-effectatlas geeft voldoende informatie om op regionaal en gemeentelijk schaalniveau de discussie over klimaatadaptatie te starten. Ook geeft het aanleiding tot discussie en aanpassingen: klopt dit beeld wel. Op hoofdlijnen brengt het de urgentie in beeld en geeft aan op welke punten de kennis nog ontbreekt.

Zoals te verwachten van een landsdekkende atlas, is niet alle informatie relevant voor elke situatie of elke gebruiker. De grondwaterbeelden, bijvoorbeeld, worden door veel deelnemers als complex ervaren of worden niet herkend. Anderzijds kunnen er tijdens een atelier ook informatievragen opkomen waarin de klimaateffectatlas niet kan voorzien. In de pilot klimaatstresstesten zijn genoemd:

- Algemeen: windeffecten (bereikbaarheid, uitval vitale infrastructuur/leidingen, keteneffecten)
- Waterveiligheid en hitte: vitale en kwetsbare objecten en infrastructuur, keteneffecten
- Hitte: fijnstof
- Hitte: waterkwaliteit (i.r.t. temperatuurstijging), exoten, plagen en ziekten
- Droogte: brandgevaar (bos en heide)
- Wateroverlast: festivals e.d.

Om het gebruik van de klimaateffectatlas te bevorderen, is het nuttig te onderzoeken of er zinvolle landsdekkende informatie beschikbaar is over deze onderwerpen.

Om tijdens het klimaatatelier verder te komen dan agendering is meer (lokale) informatie nodig. Waar doet de problematiek zich precies voor, welke (systeem)processen zitten daarachter, welke ontwikkelingen spelen er?

Leerpunt 5

De klimaateffectatlas is effectief voor agendering en daarmee de startfase van het opstellen van een adaptatiestrategie. De informatie in de klimaateffectatlas biedt, zonder lokale aanvullingen, onvoldoende detailinformatie om op lokaal niveau goede uitspraken te doen over mogelijke oplossingsrichtingen.

Vervolg

De vervolgstappen op de stresstest light cq het klimaatatelier zijn erg verschillend en gerelateerd aan de wijze waarop de stresstest is uitgevoerd binnen een lopend proces en/of een bestuurlijke agenda. Alle casussen zijn in meer of mindere mate te relateren aan een proces of agenda. Hoe explicieter deze relatie hoe concreter de vervolgstappen. De klimaatateliers, die binnen een bestuurlijke agenda zijn uitgevoerd (Voorne-Putten, AFC, PWVE, Arnhem, Nieuwegein) hebben een direct vervolg gekregen. Bij de overige is dit nog een zoektocht.

Indien bestuurlijke commitment bij de stresstest of het proces waarbinnen deze wordt gehouden aanwezig is, heeft het klimaatatelier geleid tot concrete vervolgstapen nog voordat er een verslag van het klimaatatelier beschikbaar was.

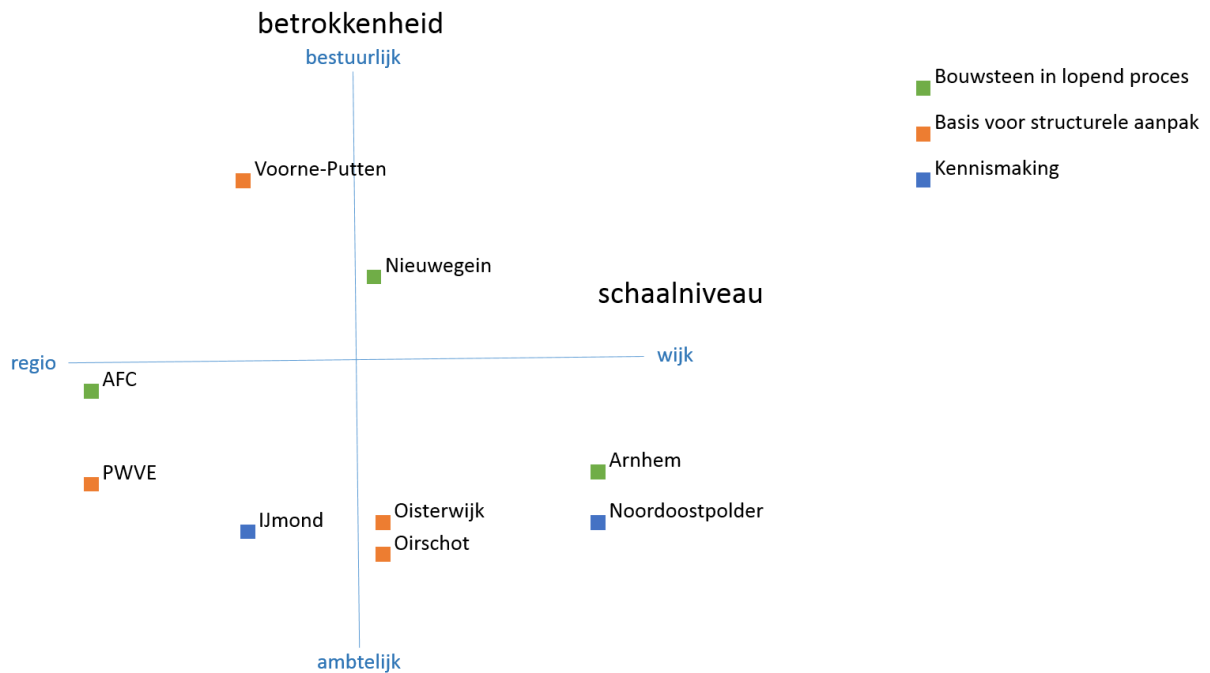

Leerpunt 6

Een klimaatatelier is effectiever als het is ingebed in een bredere aanpak met bestuurlijke betrokkenheid (zie ook leerpunt 4).

De vervolgstappen zijn in drie vormen/stadia van aanpak te verdelen (Figuur 2):

- Het klimaatatelier is een bouwsteen binnen een lopend proces/uitvoeringstrategie en leidt tot verdere concretisering;
- Het totaal van de stresstest, klimaatatelier en rapportage, is de basis om een structurele aanpak uit te werken of in te passen binnen een of meerdere lopende kaders;
- De stresstest is een eerste kennismaking geweest en leidt tot bezinning over de vraag 'hoe verder?'.

Figuur 2 Indeling van de deelnemers naar stadia van aanpak

In grote lijnen zijn er drie soorten vervolgstappen te onderscheiden bij de deelnemers aan de pilot:

- korte termijn acties gericht op het snel aanpakken van onderkende knelpunten en/of 'altijd goed maatregelen' (groen, afkoppelen);
- lange termijn visie en structurele strategie ontwikkelen, inclusief actief betrekken van derden (niet-overheden);
- kennisontwikkeling en -delen.

Meestal zijn er voor een gemeente meerdere vervolgstappen te onderscheiden, die in één van deze categorieën vallen.

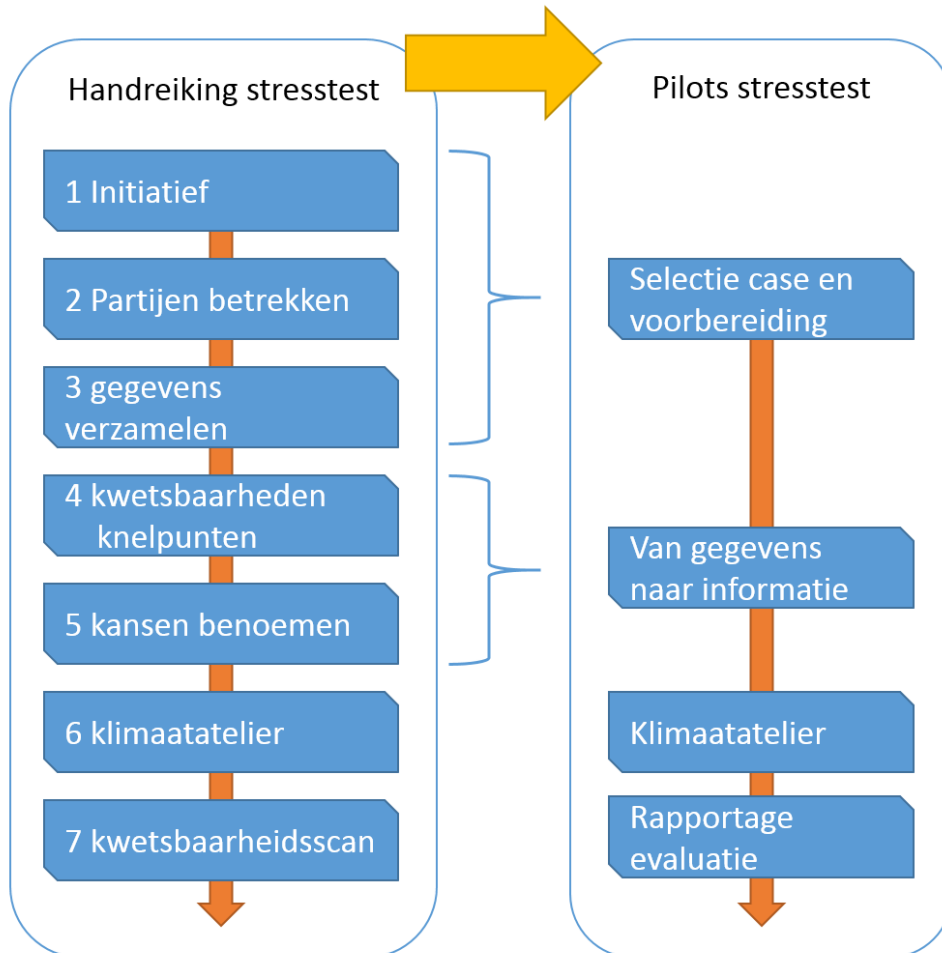
Leerpunt 7

Stel de vorm en inhoud van het klimaatatelier af op de fase waarin de betrokken partijen/deelnemers zich bevinden t.a.v. klimaatadaptatie. Geef hierin focus aan vervolgstappen (inhoudelijk en procesmatig).

Zowel bij het identificeren van de kwetsbaarheden als bij het zoeken van mogelijke oplossingsrichtingen speelt het schaalniveau lokaal-regionaal een belangrijke rol. Het identificeren van kwetsbaarheden op regionale schaal gaat in een aantal gevallen voorbij aan het lokale karakter van het probleem (bijvoorbeeld: wateroverlast of hitte-eilanden). Andersom kunnen sommige opgaven beter (effectiever, efficiënter) aangepakt worden op regionale schaal. Uit de pilots blijkt dat het zinvol is de verschillen in schaalniveau expliciet te benoemen en de deelnemers mee te laten denken over het juiste schaalniveau van een analyse of maatregel.

Toepassing Handreiking

De stresstesten light zijn uitgevoerd volgens een stappenplan, dat gebaseerd is op de eerste 7 stappen van de Handreiking Stresstest. In termen van de handreiking is dit de zogenaamde Kwetsbaarheidsscan. Deze 7 stappen zijn voor de stresstest-light ingedikt tot 4 stappen zoals weergegeven in navolgend figuur.

Per stap van de Kwetsbaarheidsscan wordt hierna kort beschreven wat de intentie van de Handreiking is en wat onze ervaringen met de stresstest light zijn. Per stap worden de casussen ingedeeld naar een (voor ons) bepalend aspect. Texel wordt alleen bij de 1^e stap genoemd, omdat de stresstest daarna niet is uitgevoerd.

Selectie case en voorbereiding

In de pilot zijn de eerste drie stappen van de handreiking samengevoegd.

stap 1 Initiatief

Handreiking

Als de toelichting in de Handreiking bij stap 1 letterlijk wordt gelezen dan is deze stap feitelijk de stresstest light. Als zodanig is de pilot stresstest light niet geïnterpreteerd en uitgevoerd; in de pilot zijn alle zeven stappen van de kwetsbaarheidsscan in meer of mindere mate doorlopen.

Dit illustreert ook, zoals de handreiking zelf ook opmerkt, dat het proces van een stresstest geen lineair proces is. Stappen worden diverse malen doorlopen, naarmate kennis en inzicht toenemen.

Pilot

Initiatief voor de stresstest voor de 10 casussen komen voort uit bestuurlijke of ambtelijke betrokkenheid. Voor een aantal is de intentieverklaring een concreet aangrijpingspunt.

- Bestuurlijk: PWVE, AFC, Heemskerk (intentieverklaring), Nieuwegein (intentieverklaring), Noordoostpolder (intentieverklaring)
- Ambtelijk: Voorne-Putten, Oisterwijk, Oirschot, Texel, Arnhem

stap 2 Partijen betrekken

Handreiking

De Handreiking stelt voor met een beperkte (project)groep te beginnen waarin de partijen met een langdurige betrokkenheid vanaf het begin vertegenwoordigd zijn; eventueel voor overheden ook bestuurlijk. Gedurende het proces kunnen ook andere partijen betrokken worden.

Pilot

Deelname van partijen in deze stap is bij alle casussen beperkt gebleven tot de overheden, gemeente(n) en waterschap en een enkel geval ook de provincie. Het betrekken van externe, niet-overheden, later in het traject heeft slechts zeer beperkt plaatsgevonden en betrof het vrijwel alleen semi-overheden. De keuze om deelname te bepreken tot (semi-)overheden hebben de initiatiefnemers bewust genomen met als motivatie dat de problematiek nog nieuw is voor de 'eigen' organisatie en er voor gekozen is het onderwerp eerst intern aan de orde te stellen. Daar waar wel externen hebben deelgenomen, Arnhem en Oisterwijk, heeft dit de discussie verbreed met andere invalshoeken en gebiedskennis.

Stap	gemeente	Waterschap	Gemeente + waterschap	Gemeente + waterschap + provincie	Gemeente + waterschap + semi-overheid	+ derden	bestuurlijk
Vooroverleg	Nieuwegein, Oisterwijk, PWVE	AFC	Voorne-Putten, Heemskerk, Arnhem, Oirschot	NOP			
Klimaatatelier			Voorne-Putten, Oirschot, PWVE	NOP, AFC	Heemskerk, Nieuwegein	Oisterwijk, Arnhem	Voorne-Putten, Oisterwijk, Nieuwegein
Evaluatie	Arnhem, Heemskerk, Nieuwegein		Oisterwijk, Oirschot, AFC, Voorne-Putten, PWVE	NOP			Voorne-Putten, Nieuwegein

stap 3 Gegevens verzamelen

Handreiking

De Handreiking geeft 4 kernvragen, waar de gegevens antwoord op zouden moeten geven:

- kwetsbare objecten, netwerken en groepen
- mate van dreiging en locatie van knelpunten
- kansen als gevolg van klimaatverandering

- recente gebeurtenissen

Annex 4 van de Handreiking geeft een overzicht van de typen gegevens.

De gegevens hebben betrekking op de kwetsbaarheid, blootstelling en aanpassingsvermogen (koppelkansen).

Pilot

Ter voorbereiding van het vooroverleg is aan de deelnemers gevraagd om aan de hand van een vragenformulier aan te geven welke gegevens beschikbaar zijn en in welke vorm. Dit formulier is tijdens het vooroverleg doorgenomen. Er zijn afspraken gemaakt over welke van de aangegeven informatiebronnen wel en niet gebruikt zouden worden.

Een aantal punten m.b.t. gegevens, dat voor (vrijwel) alle casussen van toepassing is:

- Veel van de beschikbare informatie is niet in een 'karterbare' vorm aanwezig, maar is verstopt in rapporten, tabellen en hoofden van medewerkers. De meest efficiënte manier om deze gegevens toch op kaart te krijgen is door ze tijdens de workshop te laten tekenen.
- In lijn hiermee: het in kaart brengen van kwetsbaarheden is output van het klimaatatelier (en dus geen input). Het objectiveren van de kwetsbaarheden in financiële termen of aantal slachtoffers is voor een stresstest light een paar stappen te ver.
- Recente gebeurtenissen zijn vooral via google verzameld en alleen gebruikt ter illustratie. De deelnemers hebben, op een uitzondering na, zelf geen recente gebeurtenissen aangeleverd. Bij enkele casussen zijn lokale knelpunten wel geïnventariseerd cq in kaart gebracht.
- Kansen als gevolg van klimaatverandering zijn niet naar boven gekomen, in de zin dat daar praktisch een vervolg aan gegeven kan worden. Zie ook stap 6 op pagina 12.
- De klimaateffectatlas geeft veel direct bruikbare informatie, m.n. voor waterveiligheid, bodemdaling/paalrot en hittestress, zij het met een beperkt detailniveau. Voor wateroverlast bevat de atlas weinig bruikbare informatie. De droogte gerelateerde informatie heeft voornamelijk betrekking op het landelijk gebied en niet het stedelijk gebied.
- De informatie van de klimaateffectatlas heeft vrijwel alleen betrekking op de blootstelling en niet op de kwetsbaarheid.
- De grondwaterkaartbeelden van de klimaateffectatlas, zowel GHG als GLG en de veranderingen daarin, leiden tot veel discussie en onbegrip, omdat het te specifieke informatie betreft voor niet-ingewijden.
- Kwetsbare objecten en vitale infrastructuur zijn in de klimaateffectatlas zeer beperkt aanwezig. Tijdens de ateliers is deze informatie ook maar zeer beperkt aangevuld, waarschijnlijk omdat dit specifieke kennis vergt, die niet bij de deelnemers aan de ateliers beschikbaar was.
- Het in kaart brengen van het aanpassingsvermogen, in de zin van koppelkansen, is output van het klimaatatelier (en dus geen input). Voor een stresstest light komt het vooraf in kaart brengen van koppelkansen te vroeg. De stresstest light is veelal een eerste kennismaking met de problematiek in relatie tot het 'eigen' werkveld.

Het schaalniveau waarop de stresstest uitgevoerd wordt, is bepalend voor de (ruimtelijke) informatie, die je kunt presenteren en daarmee bepalend voor de relevantie van gegevens. Een aantal stresstesten heeft betrekking op één gemeente, soms een enkele woonwijk, en een aantal omvatte een regionaal werkverband:

- woonwijk: Noordoostpolder, Arnhem
- lokaal: Nieuwegein, Oisterwijk, Oirschot
- regionaal: Voorne-Putten, Regio IJmond, AgriFood Capital, Platform Water Vallei & Eem.

Van gegevens naar informatie

In de pilot zijn de stappen 4 en 5 van de handreiking samengevoegd.

stap 4 Kwetsbaarheden en knelpunten

Handreiking

De Handreiking geeft aan dat in deze stap de transformatie van gegevens naar een kwetsbaarheidskaart van het fysieke systeem wordt uitgevoerd. De analyse hiertoe bevat kaartbeelden van:

- Schadegevoeligheid
- Waterveiligheid
- Wateroverlast
- Droogte
- Hitte
- Bodemdaling

Daarnaast wordt in deze stap de 'urgentie' in beeld gebracht door de kwetsbaarheidskaart te koppelen aan de gegevens van 'aanpassingsvermogen' (koppelkansen).

Om de kwetsbaarheden, bedreigingen en kansen goed in kaart te brengen beveelt de handreiking aan een goed beeld van het fysieke systeem te hebben.

Deze analyses vormen de input voor de volgende stap, het klimaatatelier. De handreiking beveelt aan hiertoe nogmaals kritisch naar de te betrekken partijen te kijken.

Pilot

In de casussen gebruikte themakaarten zijn in de terminologie van de handreiking blootstellingskaarten. Schadegevoeligheid, kwetsbare groepen en vitale en kwetsbare infrastructuur en objecten zijn hierbij weergegeven, voor zover beschikbaar. Deze beschikbaarheid was in het algemeen beperkt. De verdiepende analyse van het fysieke systeem heeft tijdens het atelier plaatsgevonden.

De functie van de kaarten is vooral signalerend gebleken. Zo is het bijvoorbeeld niet erg dat niet alle kwetsbare objecten op de kaart staan, als bij de relevante thema's (waterveiligheid, hitte) het onderwerp 'kwetsbare objecten' maar wordt aangestipt. De deelnemers konden vervolgens ook andere kwetsbare objecten te benoemen en intekenen.

Urgentie, in de zin van koppelkansen in beeld brengen, is in het klimaatatelier aan de orde gekomen.

Het uitnodigen van de te betrekken partijen is aan de initiatiefnemers van de casussen overgelaten. In het vooroverleg is dit al ter sprake geweest en hier zijn vrijwel geen wijzigingen op gekomen. In twee gevallen (Oirschot, Noordoostpolder) zijn wel externen uitgenodigd, maar zij zijn niet aanwezig geweest. De reden hiervoor is ons niet bekend. In Arnhem en Oisterwijk waren wel externen aanwezig, naar onze inschatting omdat zij al langer met de gemeente in contact waren rond het onderwerp klimaat. Zie ook stap 2 op pagina 9.

stap 5 Kansen van klimaatverandering

Handreiking

In deze stap worden de, vooral financiële en economische, kansen van klimaatverandering in beeld gebracht. Economische ontwikkeling, efficiënter beheer en onderhoud, financieringsvormen e.d.

Pilot

In elk atelier is expliciet gevraagd kansen te signaleren voor klimaatverandering. Dit is ook gebeurd, maar het is voor geen van de casussen een belangrijk (discussie) item geweest. Wel wordt 'vergroenen' en 'water maken' als maatschappelijke en economische (potentiële) winst gezien.

Klimaatatelier en rapportage

Stap 6 Klimaatatelier

Handreiking

De kennis, gegevens en analyses uit de voorgaande stappen vormen het vertrekpunt voor een eerste, bredere workshop met betrokken partijen, bijvoorbeeld in de vorm van een Klimaatatelier. Als gewenste uitkomsten worden genoemd

- Overeenstemming over de mogelijke fysieke kwetsbaarheden en knelpunten als gevolg van klimaatverandering in de bebouwde omgeving in uw gebied zijn; dit ook vastgelegd in een kaart;
- de urgentie van deze knelpunten;
- welke adaptatie-opgaven hieruit voortvloeien ten aanzien van waterveiligheid, wateroverlast, droogte, bodemdaling en hitte;
- welke kansen door klimaatverandering en door de adaptatiemaatregelen kunnen ontstaan; welke informatie men nodig heeft om die kansen verder te ontwikkelen
- belemmeringen en hiaten in kennis, gegevens en informatie

Pilot

De klimaatateliers zijn doorgaans ingedeeld in twee sessies. In de eerste lag de focus op het analyseren en aanvullen van de themakaarten en het daaruit destilleren van een kwetsbaarhedenkaart. Hiermee ontstaat overeenstemming over de mogelijke fysieke kwetsbaarheden. In alle gevallen werden tijdens de gesprekken als vanzelf kennishiaten geïdentificeerd en genoteerd.

De tweede sessie richtte zich op de betekenis van de kwetsbaarheden: welke opgaven vloeien hier uit voort, en welke oplossingsrichtingen zijn beschikbaar. Voor de gemeenten die nog niet actief waren op het gebied van klimaat was dit meestal voldoende. De gemeenten die al eerder waren begonnen voelden vaak ook behoefte te prioriteren.

Kansen zijn in elk atelier aan de orde geweest. Vaak echter alleen signalerend. Bij de betekenis/oplossingen werd gefocust op de gemeentelijke verantwoordelijkheden en daar horen kansen meestal niet bij (die zitten vaak bij private partijen). Dit lijkt een direct gevolg van de keuze om deelname te beperken tot overheden.

Stap 7 Eindresultaat kwetsbaarheidsscan

Handreiking

De uitkomsten van het klimaatatelier kunnen worden uitgewerkt tot een rapportage Kwetsbaarheidsscan. De handreiking doet de suggestie het rapport te laten reviewen door externe deskundigen.

Pilot

Van alle klimaatateliers is een beknopt verslag gemaakt. Deze is gereviewd door de projectgroep en vervolgens definitief gemaakt.

Ook hier een verschil tussen de nieuwkomers en de gemeenten die al bezig waren: voor laatstgenoemden was het verslag niet veel meer dan een formaliteit, omdat de meerwaarde van het atelier al in het proces geborgd is, terwijl de rapportage voor de nieuwkomers een belangrijke mijlpaal is. Dit geeft ook andere verwachtingen ten aanzien van de uitgebreidheid/de mate van detail van de rapportage.

Conclusies en aanbevelingen

Conclusies

Proces

- Een stresstest light is zinvol als start of als verbreding van de discussie over klimaatadaptatie. Gericht op de urgentie 'het weten' en als vervolgstap richting ambitie 'het willen' of uitvoering en zien van kansen 'het werken'. De light versie van de stresstest is minder zinvol als de klimaateffecten, de ambitievorming en de uitvoeringsstrategie al enige richting hebben gekregen (leerpunten 1 en 4).
- De stresstest light is meer gericht op bewustwording en niet zozeer op inhoudelijke verdieping. In zekere zin geldt: the profit is in the process. Het met elkaar nadenken over kwetsbaarheden, kansen en oplossingen genereert energie (leerpunten 2 en 4). In de Handreiking ligt het accent meer op de inhoudelijke kant en op de blootstelling. Dit veronderstelt een zekere commitment en bekendheid met het onderwerp, die bij met het onderwerp startende gemeenten nog niet aanwezig is (stappen 1 en 3 t/m 5).
- Voordat de stresstest light uitgevoerd wordt, is het essentieel om een vervolgtraject (of varianten bij verschillende mogelijke resultaten) in beeld te hebben en zo nodig al gereed gemaakt. Dit betekent dat vooraf een goed beeld moet bestaan over de mogelijke en gewenste resultaten en welke partijen en personen daarbij betrokken moeten worden. Het beste is als de stresstest onderdeel is van een lopend proces. Het is daarmee een toevoeging aan een bestaande (beleids)ontwikkeling. De werkstructuur en bestuurlijke borging bestaan al en vervolgacties kunnen op een 'natuurlijke' wijze worden ingepast (leerpunten 2 en 6).

Vorm

- Het klimaatatelier is als onderdeel van een stresslight light een geschikte werkvorm. Bestuurlijke betrokkenheid bij het klimaatatelier leidt ertoe dat de resultaten geborgd worden in het vervolgtraject. Indien de stresstest light het begin is van een klimaatadaptatie discussie/proces, dan is het organiseren van een enkel klimaatatelier met een korte rapportage onvoldoende om de discussie te borgen in een vervolgtraject. Ervaringen elders (Leiden, impactproject Hoogeveen) leren dat twee of drie opeenvolgende sessies leiden tot meer betrokkenheid en beter uitgewerkte resultaten (leerpunt 4).
- De invulling van het klimaatatelier is afhankelijk van de fase waarin de klimaatadaptatie-discussie zich bevindt. Er is dan ook niet één standaard aanpak/werkvorm die altijd past op de behoefte. Met de Handreiking als vertrekpunt kunnen gemeenten hun eigen proces inrichten (leerpunten 2 en 7).

Inhoud

- Een stresstest light is gebaseerd op direct beschikbare informatie. Het is daarmee vrijwel uitgesloten dat er een volledig beeld verkregen wordt. De stresstest light geeft een indicatie over de klimaatgevoeligheid van een gebied. Het is bedoeld om de discussie op gang te brengen, te agenderen: de samenhang met andere maatschappelijke vraagstukken en opgaven in beeld te brengen en kansen voor realisatie te signaleren (leerpunt 5).
- Anders dan waar in de handreiking vanuit wordt gegaan heeft een klimaatatelier – in de context van een stresstest light – ook een belangrijke inhoudelijke functie: tijdens het atelier wordt de vooraf bijeengebrachte informatie aangevuld en gecorrigeerd (stappen 1, 3, 4 en 6).

- De stresstest light kan zowel op regionaal als lokaal schaalniveau worden uitgevoerd. Het schaalniveau stelt wel bepaalde beperkingen aan inhoudelijke aspecten en daarmee aan de discussie en resultaten (leerpunten 3 en 8).
- De in de klimaateffectatlas beschikbare informatie is voor een stresstest light in het algemeen voldoende als startpunt voor klimaatatelier. De interpretatie door lokale deskundigen – tijdens het atelier – is daarbij nog wel noodzakelijk (leerpunt 5 en stap 3).
- Op dit moment ontbreekt vaak zinvolle informatie op lokaal niveau over wateroverlast in stedelijk gebied. Een maaiveldanalyse (bijvoorbeeld WOLK of Wodan) is soms wel beschikbaar, maar zonder interpretatie – in de vorm van identificatie van knelpunten – is deze informatie te gedetailleerd om te gebruiken in een klimaatatelier. Ditzelfde geldt voor gedetailleerde hittestresskaarten (leerpunt 5 en stappen 3 en 4).
- De in de klimaatatlas beschikbare grondwaterinformatie is voor veel niet-ingewijden moeilijk te interpreteren. De stap van grondwaterstanden naar een toenemend risico op grondwateroverlast is voor veel deelnemers moeilijk te maken (stap 3).
- Waterveiligheid is wel in (vrijwel) iedere casus als apart thema (kaart) aan de orde geweest. Nadruk ligt daarbij vooral op de 3^e laag. Feitelijk heeft dit nauwelijks tot een vervolg actie/aanbeveling geleid. Het lijkt te ontbreken aan handelingsperspectief. Uitwerking/agendering van het thema waterveiligheid vindt elders plaats en directe koppelkansen of synergie wordt niet gezien/benoemd. Wil je waterveiligheid betrekken in de stresstest vereist dit op voorhand te verantwoordelijken hierbij betrekken (stap 4).

Handreiking in relatie tot stresstest light

- De stappen van de Handreiking zijn in grote lijnen herkenbaar en logisch bij het uitvoeren van een stresstest light.
- Essentieel verschil tussen de stresstest light en de Handreiking is de focus: de stresstest light is vooral gericht op het proces terwijl de Handreiking meer de nadruk op de inhoudelijke thema's legt.
- De Handreiking geeft veel aandacht aan de inhoudelijke voorbereiding. Uit de stresstest light blijkt juist dat in de voorbereiding veel aandacht nodig is aan de procesmatige kant.
- Het verschil tussen de Handreiking en stresstest light komt vooral in beeld bij de input en functie van het klimaatatelier. Terwijl bij de Handreiking de kwetsbaarhedenkaart input is (voor verificatie/acceptatie voorligt), is bij de stresstest light de blootstellingskaart input en 'kwetsbaarheid' onderwerp van discussie als onderdeel van het (bewustwordings)proces.
- De inhoudelijke voortgang bij het klimaatatelier en kwetsbaarheidsscan in de Handreiking is veel groter dan bij de stresstest light.

Aanbevelingen

De aanbevelingen zijn gericht op het stimuleringsprogramma, gegevens en 'gebruikers'.

Stimuleringsprogramma

- Maak een 'beschrijving' van stresstest light, met nadruk op het gegeven dat de component 'maatwerk' groter is dan de standaard (blauwdruk) werkwijze, gericht op de 'proceskant' en bestuurlijke borging. Aandachtspunt is dat er geen behoefte is aan 'nog meer papier'; inzetten op ervaringen delen en minder op aanpassen van de Handreiking. Bij beschrijving onderscheid maken tussen:
 - regionale en lokale schaalniveaus;
 - bestuurlijke agendering dan wel ambtelijke uitwerking;

- betrekken van diverse (soorten van) externe partijen;
 - diverse inhoudelijke thema's.
- Gebruik deze pilot voor het delen van de opgedane kennis en ervaringen met andere relevante partijen en personen. Daarbij een duidelijke rol geven aan de gemeenten of andere regionale of lokale partijen, zodat het initiatief bij de regio blijft. Bijvoorbeeld:
 - gezamenlijk sessie met casushouders en 'niet-gehonoreerde' indieners van de stresstest light;
 - 'stresstest light' als onderwerp in de regionale leergemeenschappen Water en Ruimte;
 - een thema-bijeenkomst 'stresstest light' organiseren in de voorgenomen reeks thema-bijeenkomsten.
- Richt je bij het kennisdelen en stimuleren op de kleinere en middelgrote gemeenten (lokale schaalniveau) en samenwerkingsverbanden (regionale schaalniveau).
- Monitor de voortgang van stresstesten en vervolgstappen. Laat dit aansluiten bij de lopende monitoring van RA (mogelijk voorziet de huidige opzet hierin).
- Volg de vervolgstappen van de 9 casussen via gezamenlijke gesprekken. Betrek hierbij ook de wijze waarop externen wel/niet in een latere fase betrokken worden.

Gegevens

- Bekijk in hoeverre er landelijke data 'vitale en kwetsbare infrastructuur en objecten' beschikbaar en ontsluitbaar zijn voor het regionale en lokale schaalniveau (zie ook onder 'Stimuleringsprogramma').
- Aspecten die gerelateerd zijn aan gezondheid, zoals waterkwaliteit, smog, hitte, moeten beter uitgewerkt worden (handvatten voor aanreiken) om deze in beeld te kunnen brengen (zie ook onder 'Stimuleringsprogramma').
- Geef voorbeelden van mogelijkheden om (grond)wateroverlast en droogte op lokaal schaalniveau in beeld te brengen.

Gebruikers

- Onderdeel van een stresstest light is het vooraf goed doordenken welke interne afdelingen/disciplines (uitgaande van een gemeentelijke organisatie als trekker) en welke externe partijen betrokken moeten worden bij de stresstest light. Dit moet aansluiten bij het doel en de fase waarin het proces zich bevindt en welke vervolgstappen voorzien zijn. Er kunnen goede argumenten zijn om het in eerste instantie vooral intern gericht te houden. De consequentie is dan dat er in een latere fase een vergelijkbare slag gemaakt moet worden met externen.
- Speciale aandacht vraagt de betrokkenheid van burgers en de vraag of burgerinitiatieven onderdeel kunnen zijn van de stresstest light en zo ja de wijze waarop?
- Breng, naast de thema's van de klimaateffectatlas, ook vitale en kwetsbare infrastructuur en objecten in beeld. De informatie moet mede gericht zijn op kwetsbare groepen en keteneffecten. Betrek hierbij de Veiligheidsregio's en netwerkbeheerders.
- Betrek op actieve wijze de waterveiligheids-gremia, zoals nHWBP-projecten en Veiligheidsregio's, bij de stresstest light om het thema waterveiligheid, m.n. invulling van de 2^e en 3^e laag, een duidelijker plek te geven.
- Breng daarnaast ook de aspecten die gerelateerd zijn aan gezondheid, zoals waterkwaliteit, smog, hitte, in beeld. Betrek hierbij de GGD en de waterschappen voor waterkwaliteit.
- Gebruik lokale kennis, eventueel aangevuld met grondwateranalyses van metingen in het bebouwde gebied, om de grondwaterproblematiek op lokaal (stedelijk niveau) in beeld te brengen.

- Gebruik minimaal een maaiveldhoogte-analyse, eventueel aangevuld met ervaringsfeiten, als een indicator voor 'water op straat'-knelpunten.